

Desenvolupament sostenible? El cas valencià

Joaquim Sempere

La sostenibilidad del desarrollo: el caso valenciano

Ricardo Almenar, Emèrit Bono i Ernest Garcia (dirs.)

576 pp., 2000, Publicacions de la Universitat de València/Fundació Bancaixa

La decisió de Publicacions de la Universitat de València de treure una edició comercial d'aquesta obra col·lectiva és una notícia excel·lent. Publicada el 1998 per l'entitat financer, no havia tingut la difusió que es mereix.

Des de fa anys vivim una situació paradoxal. La immensa majoria dels economistes, fins i tot alguns sensibles als problemes mediambientals, continuen treballant exclusivament en termes de fluxos de preus per descriure i avaluar l'activitat econòmica. Malgrat les primeres pedres posades per economistes com Georgescu-Roegen, Kenneth Boulding, Herman Daly i, a casa nostra, Joan Martínez Alier i altres (com Alfons Barceló, Vicent Alcántara, Jordi

Roca i Federico Aguilera Klink), els progressos en aquesta línia són minsos i fins ara limitats a elaboracions teòriques, sobretot crítiques. Els estudis empírics destinats a analitzar el que està realment passant són pràcticament inexistents. Des que les administracions públiques s'han començat a preocupar per l'assumpte, trobem estudis d'impacte ambiental i ecobalanços (estudis del cicle de vida dels productes), i, òbviament, el desenvolupament de les corresponents metodologies. Aquestes modestes aproximacions als efectes ambientals de les activitats humanes obren camí a la necessària confluència entre economia i ecologia, i a la construcció operativa de conceptes susceptibles de captar els problemes de les externalitats, l'atribució de valors monetaris (o altres tipus de valors) als costos ambientals, etc.

Ara bé, atès que la comptabilitat econòmica es basa en sèries estadístiques calculades en preus, els estudis econòmics troben en general sòlides bases empíriques quantificades. Els fluxos de materials i energia, en canvi, no estan enregistrats amb la mateixa sistematicitat, si és que ho estan d'alguna manera, i això és un inconvenient major a l'hora d'estudiar la realitat econòmica en termes físics i treure conseqüències respecte a la seva sostenibilitat ecològica. L'any 1999 es va publicar una temptativa interessant en aquest terreny: l'obra dirigida per J. M. Valero i A. Valero, *Desarrollo económico y deterioro ecológico* (Fundación Argentaria-Visor, Madrid). D'altra banda, les administracions públiques tendeixen cada cop més a estudiar les dimensions físiques de la riquesa i comencem a disposar de bases de dades significatives que permeten un treball analític i un coneixement cada cop més complets.

L'obra de Ricardo Almenar, Emèrit Bono i Ernest Garcia, que explota de manera comprensiva les dades disponibles per al País Valencià, representa una aportació concreta a aquest coneixement. Pel fet d'ocupar-se d'un espai territorial prou extens i poblat, constitueix un model de tractament del tema aplicable a països sencers (i no a casos locals ni a l'àmbit mundial) i, com a tal, un precedent de valor inestimable per a una reforma dels sistemes de comptes que utilitzen els estats i altres entitats polítiques territorials per avaluar i mesurar la riquesa econòmica i els seus costos ecològics. Amb el mèrit addicional de contenir un estudi sociològic extens i de gran valor, que clou el volum i proporciona una radiografia esplèndida de les percepcions, actituds i valors de la població valenciana sobre el medi ambient.

El llibre comença recapitulant els principis rectors aprovats en successives trobades internacionals: Estocolm (1972), Tokio (1987), Rio (1992), la Carta d'Aalborg de les ciutats europees (1994), la declaració de València de les nacionalitats i regions europees (1995). Segueix un inventari terminològic dels conceptes essencials referents a la sostenibilitat. (Aquests aspectes donen a l'obra un valor afegit per a qui no estigui familiaritzat amb els temes ecològics.)

El segon capítol fa una descripció del País Valencià que inclou des de clima i orografia fins a PIB i diverses variables sobre benestar material, cultura, població, etc. Al llarg de tot el llibre, entre els diversos aspectes descriptius i analítics s'intercalen elements de reflexió teòrica, com, en aquest capítol, un excurs que recull el debat entre Bhagwati i Daly sobre les rela-

cions entre comerç mundial i sostenibilitat (que posa en qüestió el dogma neoliberal que inspira l'acció de l'OMC sobre els efectes incondicionalment positius del lliure comerç a escala mundial per a la preservació del medi ambient).

El tercer capítol planteja la necessitat de prendre en consideració en l'anàlisi de la riquesa no sols el *sistema econòmic*, sinó també el *sistema ecològic*. En particular aborda l'«anàlisi de fluxos». La comptabilitat nacional computa producció, consum i transaccions monetàries entre dues categories d'agents: productors («empreses») i consumidors finals («famílies»), que intercanvien en el mercat béns i serveis i factors de producció (capital i treball). Aquest procediment de còmput té l'inconvenient major de fer abstracció del sistema físic que dóna suport a les activitats antròpiques –les econòmiques en aquest cas. Les transaccions monetàries no permeten capturar aspectes importants del metabolisme entre els humans i el seu entorn natural (ni en economies tan mercantilitzades com les nostres). Per això cal corregir l'enfocament econòmic convencional amb estudis dels fluxos físics, els quals es reparteixen en dues grans classes: (1) entrades o *inputs*: materials, energia i aigua, i (2) sortides o *outputs*: emissions a l'atmosfera, abocaments d'aigües residuals i residus sòlids.

La metodologia emprada en el llibre es proposa fer-se càrrec de la «interfície» (*interface*) entre els dos sistemes, l'econòmic i l'ecològic, i, complementàriament, examinar l'estat dels *stocks* naturals. La sostenibilitat ecològica d'una economia es mesura, justament, per la seva capacitat per mantenir un estat perdurable dels estocs que permeti la continuïtat dels fluxos re-

querits per les activitats humanes. Així, per exemple, no basta saber quanta fusta es treu d'un bosc o quanta aigua s'extreu d'un aquífer –dades que es poden obtenir mitjançant un estudi dels fluxos, fins i tot, si no hi ha dades físiques, d'un estudi dels fluxos monetaris multiplicats per un coeficient de conversió dels preus en quantitats físiques. Cal també saber si el bosc o l'aquífer s'exploten o no per damunt de la seva capacitat de regeneració natural. Per això el llibre aborda no sols una *anàlisi de fluxos*, sinó també una *avaluació de l'estat* dels principals subsistemes ambientals: edàfics, hídrics, forestals, pesquers, etc.

L'estudi de les interrelacions econòmiques es fa mitjançant *taules input-output* clàssiques, les quals són complementades per *taules input-output mediambientals* que mesuren els fluxos físics de recursos i residus i les seves interrelacions. No es tracta d'alterar dràsticament l'essència i el significat dels conceptes econòmics, sinó de completar-los amb «comptes satèl·lit», segons la terminologia emprada pels autors (p. 137), a fi que s'adeqüin més satisfactòriament a la realitat. Aquestes taules amb «comptes satèl·lit» (que tenen a Espanya un precedent a la Comunitat Andalus) utilitzen metodologies elaborades inicialment per Daly (1968) i millorades per P. A. Victor (1972). Els resultats s'exposen al capítol cinquè.

L'avaluació de les dades permet arribar a conclusions poc engrescadores. Cap al 1990 les pressions de l'economia valenciana sobre el medi ambient eren inequívocament intenses i superiors en la majoria dels casos a les corresponents mitjanes mundials. Cada ciutadà valencià consumia un 14 % més d'energia comercial, un 23 % més d'aigua, un 85 % més de recursos

minerals, un 14 % més de recursos de la pesca i un 53 % de fusta industrial que la mitjana *per capita* mundial. A això cal afegir dos trets qualitatius: l'*exogeneïtat* i la *no renovabilitat*. Efectivament, el 97 % de l'energia, el 45 % de l'aigua, el 13 % dels recursos minerals, el 44 % dels pesquers i el 95 % dels forestals provenien de fora del País Valencià. A més, el 95 % de l'energia i el 97 % del conjunt dels materials eren no renovables (pp. 216-217). Més significatiu encara: en el darrer decenni estudiat, la pressió sobre el medi ambient creix, i amb rapidesa. En tots els casos el consum de recursos i l'abocament de residus ha crescut *per damunt del creixement demogràfic i del creixement econòmic*. El País Valencià no guanya, sinó que perd, en ecoeficiència.

La conclusió pràctica dels autors és reclamar una «reestructuració ecològica del conjunt de l'economia valenciana» (p. 373), un canvi que qualifiquen de «radical» i fins i tot de «revolucionari», en el sentit que inverteix l'ordre de moltes de les prioritats avui vigents. Allò que cal és (1) moderar els principals fluxos d'entrada i sortida, (2) desplaçar aquests fluxos cap a la renovabilitat dels *inputs* i la degradabilitat dels *outputs*, (3) estabilitzar, per després regenerar o restaurar els sistemes naturals. Els autors reconeixen la dificultat i la necessitat de temps: és molt costós reparar allò que s'ha fet malbé, i, de cara al futur, és aconsellable la màxima segons la qual més val prevenir que guarir.

La part sociològica del volum, que ocupa els tres darrers capítols (uns dos centenars de pàgines), és un complement de l'estudi econòmicoecològic fins aquí comentat. Qui ha d'abordar la reestructuració exigida són les persones, els habitants del País Valencià. Què pensen de tot

això? La resposta a aquesta pregunta es basa en dues enquestes fetes el 1997 per Ernest Garcia i Pura Duart, l'«Enquesta sobre Percepcions, Actituds, Consum Privat i Sostenibilitat Mediambiental» i l'«Enquesta sobre Valors i Sostenibilitat». La recerca s'ha completat amb la tècnica dels «grups de discussió» (pp. 523 i ss.), «dispositius per a la producció de discursos col·lectius». Es tracta d'entrevistes en grup, que suposen una «simulació de l'espai en què es dirimeixen els conflictes col·lectius reals». Es van constituir dos grups, cadascun d'ells amb uns trets específics, i se'n van enregistrar els intercanvis d'opinió. Això ha permès captar les opinions de manera *dinàmica i dialògica*, i no simplement estàtica. L'intercanvi fa que l'opinió finalment formulada sigui resultat de l'espontaneïtat primera, que es va corregint i matisant, de manera que recull molta més riquesa que una simple entrevista individual. La intenció de l'investigador no és trobar cap «significativitat estadística, sinó tòpica i estructural».

L'estudi de les pautes de consum s'emmarca en diverses consideracions teòriques sobre les motivacions per a un consum «excessiu»: unes són socials (la cerca del consum ostensible i la distinció), d'altres ecològiques (les «classes» o categories de consum d'Alan Durning). L'estudi posa xifres a allò que és obvi *a priori*: els valencians pertanyen a la «classe d'usuaris d'automòbils, consumidors de carn i de béns de curta durada», i entre ells predomina el consum privat sobre el públic. La pressió sobre el medi ambient deguda a l'alimentació, per exemple, creix amb (a) la superfície de terra necessària per produir els aliments (el consum de carn roja és el que en necessita més); (b) el grau de trans-

formació i elaboració dels productes que són adquirits al mercat (els aliments precuinats, congelats i amb envasos costosos són menys sostenibles); (c) la distància entre producció i consum; (d) la intensitat energètica del procés de producció dels aliments (més maquinària, *inputs* químics, etc. impliquen menys sostenibilitat) (p. 418). Els factors estructurals es combinen amb factors culturals com l'«escassetat de temps», que impulsa el consum d'aliments molt preparats industrialment, i també l'ús de l'automòbil. Durant els anys 70 el «desenrotllisme» va impulsar les primeres onades d'artefactes d'ús personal i domèstic, alhora que el canvi qualitatiu de la dieta, evolució que culmina als 90 amb el que s'anomena en el llibre la «llar electrico-fossilista», és a dir, la llar proveïda de tota mena d'electrodomèstics i altres artefactes moguts sobretot per energies fòssils, on la «nova quincalleria» (videos, ordinadors, telèfons mòbils, etc.) s'afegeix a la prèviament existent (p. 427), fent augmentar sensiblement la despesa domèstica d'electricitat, tant en termes absoluts com en percentatge de la despesa total.

En aquest context hi ha una interessant discussió de la tesi d'Inglehart sobre l'avenç, a Occident, de «valors postmaterialistes», que vindrien a substituir les aspiracions «materialistes» d'alguns anys enrere. L'ecologisme seria un exemple d'això: un cop assolit un cert nivell material de vida, la gent podria aspirar a una «qualitat de vida» superior. Els protagonistes d'aquestes noves aspiracions serien, especialment, les classes mitjanes urbanes amb un nivell d'estudis elevat. L'estudi aquí comentat observa que la tesi d'Inglehart es comprova amb prou feines en el cas de la «consciència ambientalista», que és supe-

rior, però amb diferències molt petites respecte a d'altres sectors socials. En canvi, comprova també que les *pràctiques* d'aquest sector social són més insostenibles: consumeixen més carn roja i aliments molt elaborats, gasten més en l'automòbil (i en el transport en general), en l'habitatge i en algunes altres partides. Són els típics habitants de barris suburbials d'elevat *standing*, amb fort impacte territorial i alta necessitat de transport privat. La tesi del «postmaterialisme», com ja havien denunciat abans altres crítics, queda, com a mínim, matisada i relativitzada.

El tema de les dissonàncies entre un *discurs* de sostenibilitat i unes *pràctiques* insostenibles –un tema crucial de la sociologia ambiental– torna més endavant amb aportacions empíriques i argumentacions que aporten molta llum al fenomen. En el darrer capítol, sobre percepcions, actituds i valors, es comparen els resultats de les enquestes valencianes amb d'altres internacionals. En particular, s'esmenta una enquesta Gallup feta el 1992 a 22 països amb motiu de la Cimera de Rio, que donava uns resultats sorprenents. A la pregunta: «Amb quin dels enunciats següents sobre medi ambient i economia està vostè més d'acord? (a) cal donar prioritat a la protecció del medi ambient, encara que sigui amb el risc de reduir el creixement econòmic; (b) cal donar prioritat al creixement econòmic, encara que es deteriori una mica el medi ambient», els percentatges de preferència pel medi ambient eren molt alts, de més del 40 %, amb resultats com el 72 % a Mèxic, 77 % a Dinamarca, 73 % a Alemanya, 71 % al Brasil, 59 % als Estats Units i Filipines i 43 % a l'Índia. Els autors, potser de manera precipitada, conclouen que «el creixement econòmic és

un mite gastat, clarament poc popular. Durant decennis ha estat invocat *ad nauseam* com a remei per a tots i cadascun dels mals socials, cosa que n'ha minat la credibilitat. [...] Alguns estudis han mostrat que les elits (els dirigents empresarials i els alts funcionaris i càrrecs polítics) tenen una opinió marcadament més productivista que el públic en general» (p. 501). És cert que el resultat del sondeig Gallup és contundent –amb el resultat sorprenent addicional que no hi ha diferències significatives entre països industrialitzats i no industrialitzats–, però segurament seria raonable aplicar-li la mateixa reserva respecte a la dissonància entre opinió i pràctica real. Ara bé, tot això cal veure-ho en relació amb una altra observació que fan els autors: que la distància entre opinions declarades i conductes reals té a veure sovint no amb la falta de coherència dels individus, sinó amb *condicions institucionals inadequades*, que no faciliten o no fan possible una conducta ajustada a les actituds subjectives: «És evident que la disposició favorable de la població a la recollida selectiva d'escombraries no pot dur-se a la pràctica si les ciutats no implanten un sistema adient de contenidors i de gestió [de residus]. Igualment, encara que es comprengui que són preferibles els envasos retornables, la gent poca cosa pot fer quan aquests han desaparegut totalment dels comerços». La conclusió és taxativa: «En aquest sentit, no és sobretot la població la que ha de ser educada en matèria de medi ambient. [...] els qui necessiten imperiosament ser educats són els dirigents econòmics i polítics, així com molts tècnics i experts» (p. 507). Un interessant punt de vista per abordar qualsevol estudi d'opinió en la matèria i per organitzar l'educació

ambiental de la població, tant a les escoles com fora d'elles.

Finalment, té també un gran interès el capítol 8, dedicat a les ciutats. En definitiva, a les nostres latituds les ciutats concentren prop del 80 % de la població, de manera que les polítiques favorables a la sostenibilitat s'hauran de decidir a les ciutats i per a les ciutats. Els autors, en aquest camp, fan aportacions molt valuoses tant en el terreny metodològic com en el polític. Els problemes ambientals, diuen, no es poden resoldre només a través d'un «associacionisme especialitzat i monogràfic» (cal entendre, suposo, les organitzacions ecologistes) ni tampoc a través de «comissions tecnicocientífiques». Cal optar, segons el seu punt de vista, per un entramat institucional que s'articuli amb associacions voluntàries i amb una nova *cultura*. Proposen –aprofitant una acció institucional mancomunada dels municipis, ja existent, però ampliant-ne el camp d'acció– les Mancomunitats Intermunicipals d'Interès Mediambiental (MIMA), que integrarien no només municipis, sinó també «consells de direcció, participació i conscienciació» (pp. 457 i ss.). La idea és una concepció integral de les activitats humanes, començant per les econòmiques, que es guïïn pel lema de l'ecologia «com a consorci, com a negoci i com a oci». L'atractiu d'aquesta proposta és que combina una dinàmica ja existent a escala intermunicipal –tractant de fugir de la pura utopia fora del temps i de l'espai– amb la potenciació del poder i la iniciativa locals, principi preuat per molts ecologistes que té la virtut de donar més poder i més responsabilitat als directament afectats pel medi local. Això apunta a una nova dimensió de la democràcia de la qual es parla cada cop

més, lligada al tan repetit «principi de subsidiarietat», que s'aplicaria no sols a la gestió política, sinó també, en aquest cas, a l'activitat econòmica, a fi de controlar millor els impactes ambientals de les activitats antròpiques.

Com a eina d'avaluació de la sostenibilitat *local*, els autors proposen un indicador sintètic, que agrupa una colla d'índexs variats, que anomenen Index d'Aptitud per al Desenvolupament Sostenible de les ciutats valencianes (INAPDESO), que calculen per a tots els municipis valencians de més de 5.000 habitants. Només 34 dels 132 municipis d'aquestes dimensions obtenen la qualificació d'«aptitud alta o molt alta», i Guardamar del Segura n'és el més ben qualificat. D'aquesta mesura es poden inferir les característiques del municipi «ideal» del punt de vista de la sostenibilitat: (a) No és una gran ciutat, no té gaire especialització productiva, té més de mil hectàrees de superfície, de les quals una fracció majoritària seria àrea forestal, altres hàbitats naturals en bon estat i àrees de conreu; (b) bona qualitat de l'aire, consum d'aigua de recursos propis, depuradores en bon estat i bon tractament dels RSU; (c) més del 10 % del sòl urbà és zona verda, menys del 3 % l'ocupen polígons industrials, el creixement urbà perifèric (de baixa densitat) està limitat per la planificació urbanística; (d) pertany a una mancomunitat intermunicipal, té normes de protecció del medi ambient, compta amb voluntariat ambiental i té capacitat tècnica per al compliment de la normativa ambiental.

En suma, un bon punt de partida, lligat a l'observació dels fets, per elaborar programes d'acció territorial i municipal en una línia de sostenibilitat.

Com haurà comprovat el lector d'aquesta ressenya, la riquesa del volum té un valor inestimable com a compendi de les idees bàsiques sobre desenvolupament sostenible, com a estudi complet de l'estat economicoecològic del país i de les actituds i valors dels seus habitants i com a font de propostes politicosocials. Sens dubte, una aportació feta amb gran cura i meticulositat que hauria de ser coneguda i tinguda en compte per tots els que, des de la societat civil o les administracions, es preocupin pel medi ambient i vulguin intervenir-hi per millorar les coses. □

El llibre del sexe, la poesia i l'empresa

Lluís Meseguer

Comprendre la comunicació

Sebastià Serrano

316 pp., 1999, Proa, Barcelona.

Tres qüestions mereixen ser adduïdes rere la lectura d'aquest atractiu llibre. Les tres qüestions són certament importants en un món que veu créixer la centralitat de la tecnologia i de les dificultats de controlar-la: (a) les relacions entre les propostes científiques i la vida social i personal; (b) les relacions entre disciplines científiques

diverses; i (c) les relacions entre els llenguatges formals de les ciències i els objectes renuents a la formalització, com les emocions humanes. Tots tres nivells de relació són precisament adduïts per l'autor a la «Introducció» de l'obra, amb un format de promeses convertides en condicions: que les «habilitats» o la «competència comunicativa» seran «valors més que segurs en el gran mercat de la vida social i laboral dels anys a venir» (p. 9); que «la persona amb valors de futur ha de ser, d'alguna manera, interdisciplinària, multifuncional i polivalent» (p. 12); i que «les emocions no són pas un luxe» i no debades cal tenir en compte l'actual paper emergent de «l'anomenada intel·ligència emocional en el món del comportament de les persones i de les organitzacions» (p. 13). El contingut d'aquest llibre, per això, «voldria ser una mica l'èpica de la informació i la comunicació» tenint les tres qüestions com a «eines estratègiques» (p. 14).

En parlar d'estratègia, doncs, cal incorporar-hi la voluntat pragmàtica de l'autor, expressada al subtítol del llibre amb un triangle temàtic, encara que només parcialment representant del conjunt de reflexions que hi planteja: «el llibre del sexe, la poesia i l'empresa». Efectivament, les relacions entre la creativitat biològica, la creativitat verbal i la creativitat econòmica constitueixen un «llibre», és a dir, un conjunt de continguts lliures i oberts, però aquest «llibre» —el de la vida, d'altra banda—, no és únic, ni unívoc, ni casual. I tota «escriptura» d'aquest llibre ha d'optar pel predomini o l'èmfasi en algun criteri: l'autor, en aquest sentit, opta per considerar la comunicació com l'element de cohesió entre els tres móns esmentats, ja que remarca (pp. 19 i 283) la condició de la in-